

ASA

ASBÜ Sosyal Arařtırmalar
Dergisi

ASBU Journal of Social Research

[Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 1,
Yaz/Summer 2024]

19. ve Erken 20. yüzyılda Ankara Hükümet Meydanı'nın Mekansal Dönüşümü

*The Spatial Transformation of Ankara's Government Square in the
19th and Early 20th Century*

EMİNE SÖKMEN ADALI

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
eminesokmen@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5747-8193>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliř Tarihi/Received: 28.05.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 05.06.2024

Yayım Tarihi/Published: 30.06.2024

Atıf/Citation

Sökmen Adalı, E. (2024). 19. ve Erken 20. yüzyılda Ankara Hükümet
Meydanı'nın Mekansal Dönüşümü. *ASA Dergisi*, 2(1), 1-24.

Sökmen Adalı, E. (2024). The Spatial Transformation of Ankara's Government
Square in the 19th and Early 20th Century. *Journal of ASA*, 2(1), 1-24.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Bu çalışma, Ankara Hükümet Meydanı'nın kentin askeri, idari ve adli merkezi olarak düşünülüp tasarlanmış olduğunu ön planda tutarak mekansal dönüşümünü incelemektedir. Arşiv belgelerinin ışığında, gelişen imar faaliyetlerine odaklanarak Geç Osmanlı Dönemi'nden Erken Cumhuriyet'e kadar olan süreçte şekillenen meydana dair bilgiler bir araya getirilmiştir. Söz konusu dönemlerin yönetsel ve ekonomik değişimleri ile orantılı bir dönüşüm geçiren meydanın 1893 yılı planı ve 1924 haritasındaki durumu çerçevesinde çalışma ele alınmıştır. Çalışma, arşiv belgeleri özelinde tespit edilebilen binaların meydanın dönüşümüne olan etkisine odaklanmaktadır. Binaların bir kısmının zaman içinde yıkıldığı veya tamir edilerek kullanılmaya devam edildiği görülmüştür. Özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde meydanı çevreleyen alanda yeni yönetsel düzenin anlatı dili ile donatılmış binalar inşa edilmiştir. Geç Osmanlı döneminden sonra Cumhuriyet döneminde de kamusal alan vasfını koruyan meydan, günümüzde yakın bir zamana kadar aynı amaca hizmet etmiştir. Bu bağlamda, Hükümet Meydanı'nın mimari evrimini ve meydanın idari, askeri ve adli merkez olarak önemini vurgulayan bu çalışma, mekansal planlamanın zaman içinde siyasi ve idari değişiklikleri nasıl yansıttığını ve şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara Hükümet Meydanı, Başvekalet ve Maliye Vekâleti, Evrak Mahzeni, Hapishane, Hükümet Konağı, Telgraphâne

Abstract

This study examines the spatial transformation of Ankara's Government Square, emphasizing its design and conceptualization as the city's military, administrative, and judicial center. Utilizing archival documents, the research focuses on the development activities from the Late Ottoman Period to the Early Republic, compiling information on the evolving square. The study considers the square's transformation in relation to administrative and economic changes, as reflected in the 1893 plan and the 1924 map. It focuses on the impact of identified buildings on the square's transformation, as determined through archival documents. Some buildings were demolished over time, while others were repaired and continued to be used. Notably, in the early Republic period, new buildings reflecting the narrative of the new administrative order were constructed around the square. Maintaining its public space character from the Late Ottoman period through the Republic era, the square continued to serve the same purpose until recent times. This study highlights the architectural evolution of Government Square, emphasizing its importance as an administrative, military, and judicial center. It illustrates how spatial planning has mirrored and shaped political and administrative changes over time.

Keywords: Ankara Governor's House, Prime Ministry and Ministry of Finance Building, State Archive, State Prison, Telegraph Office

Giriş

Meydanlar birer kamusal alandır ve bu alanlar yönetsel güçler tarafından düzenlenirler. Kentlerin yapı taşı niteliğindeki bu alanların dönüşümü üzerinden ideoloji ile toplum arasındaki bağ da okunabilmektedir. Mekansal dönüşüm, mimari yenilikleri ve sosyo-politik değişimlerin etkileşimini yansıtan dinamik bir süreçtir. Kentler, yaşayan organizmalar gibi, yönetsel süreçlerin talepleri doğrultusunda devinim içindedirler, inşa edilen çevre ile toplum arasında simbiyotik bir ilişki ortaya koyarlar. Bu bağlamda kentlerin kalbi olan meydanlar kültürel ve tarihi olayların sahnesi gibidir, zaman içinde değişir ve dönüşürler.

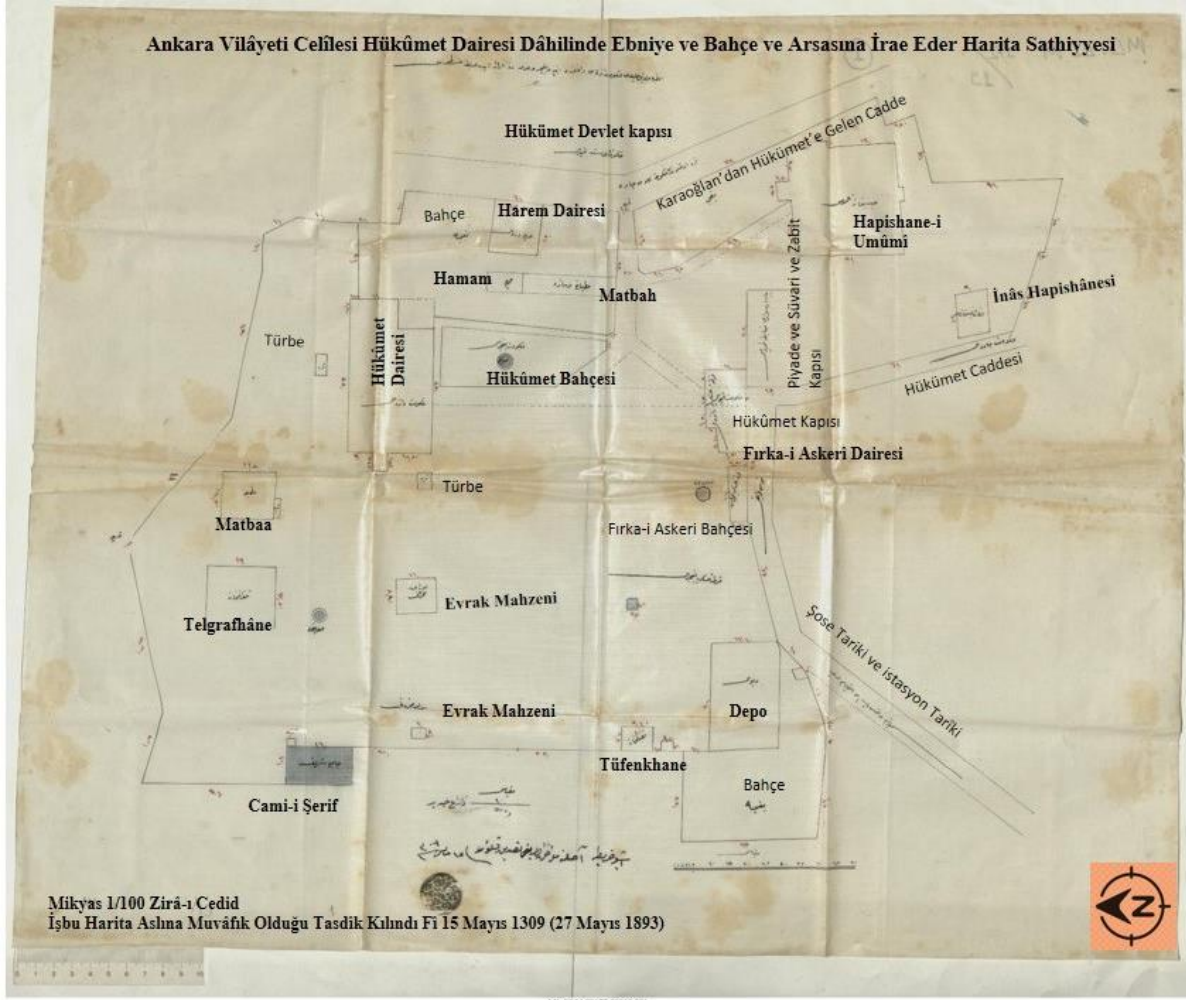
Hükümet meydanları, tarih boyunca sadece resmî ve idari işlerin merkezi olarak değil, aynı zamanda kamu düzeninin sağlanması ve gücün toplumsal yapıya iletilmesi açısından da önemli roller üstlenmiştir. Bu meydanlar, devlet otoritesinin somutlaştığı mekânlar olarak da ayrıca infaz alanları olarak kullanılmış, toplumsal düzenin korunması için önemli bir iletken olarak vazife görmüştür. Bu açıdan hükümet meydanları devletin ideolojik ve sosyal kontrol mekanizmalarının bir parçası olarak da değerlendirilmelidir. Hükümet meydanlarının bu çok yönlü işlevi, kamusal alanların mekânsal düzenlemelerinde güç ve otoritenin görsel ve fiziksel temsillerinin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ankara'nın yönetsel bellek mekanı olan Hükümet Meydanı kentin çok katmanlılığının en iyi yansıdığı alandır. Roma döneminden itibaren kamusal alan olarak kullanıldığı düşünülen meydanın (Kadıoğlu vd., 2011) bu işlevini hiç yitirmemiş olduğu görülmektedir. Meydanın mimari evrimi, Geç Osmanlı döneminden erken Cumhuriyet dönemine kadar uzanan süreçte, kamu alanını değişen yönetim modellerine uygun olarak yeniden tanımlama çabalarını yansıtmaktadır.

Bu çalışma, Ankara Hükümet Meydanı'nın mekansal dönüşümünü tarihsel süreci içinde arşiv belgelerinin sağladığı bilgilerin ışığında ele almaktadır. Meydanın, geç Osmanlı döneminden erken Cumhuriyet dönemine kadar süregelen idari, askeri ve adli merkez olarak şekillenmesi ve dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik dinamiklerine bağlı olarak geçirdiği değişim incelemektedir. Arşiv belgeleri, bu dönüşümün detaylarını ortaya koyarak, meydanı çevreleyen binaların ve bu binaların zaman içindeki değişimleri hakkında zengin bilgiler sunmaktadır.

Plan ve Haritada Hükümet Meydanı

Hükümet Meydanı'nın mekansal düzenlemesi hakkında 1893 tarihli bir plan oldukça aydınlatıcıdır. Ayrıca, 1924 yılında hazırlanmış olan bir harita meydandaki binaları göstermesi açısından önemlidir. Bu belgeler, meydanın tarihi boyunca geçirdiği değişimlerin izlenebilmesi açısından başvuru niteliği taşımaktadır. 1893 tarihli plan, geç Osmanlı döneminde meydanın nasıl bir yapıya sahip olduğunu ve hangi binaların mevcut olduğunu göstermektedir. Bu, dönemin idare anlayışını, kamusal alan kullanımını ve meydan planlamasını göstermektedir. 1924 yılına ait harita ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında meydana inşa edilen yeni yapılar ve yapılan mekansal düzenlemeler hakkında bilgi vermekte, yeni yönetim sisteminin mimari yansımalarını gözler önüne sermektedir.

1893 tarihli plan meydanın ilk tanzim çalışmasının bir çıktısıdır. Oldukça detaylı bir şekilde meydanda yer alan yapıların yerleri aktarılmıştır. Öte yandan kadastral niteliğe sahip olmasından dolayı yapıların kapladığı alanları da sağlamaktadır. Buna göre meydan 19. yüzyılın son döneminde klasik bir hükümet meydanı olarak askeri, adli ve idari özelliklere sahipti. Meydanı kuzey yönde sınırlayan Hükümet Konağı etrafında gelişen bir yapılaşma söz konusudur. Plandan anlaşıldığı üzere meydanda yer alan yapılar şöyledir: Hükümet Dairesi (927 metrekare), Bahçe ve Harem Dairesi (2445 metrekare), Evrak Mahzeni (98 metrekare), Matbaa (210 metrekare), Telgrafhâne (332 metrekare), Cami (184 metrekare), Tüfenkhane (55 metrekare), Hela (10 metrekare), Askeri Depo (528 metrekare), Askeri Koğuş (77 metrekare), Süvari ve Piyade Koğuşu (378 metrekare), Fırka Dairesi (200 metrekare), Hapishane ve Zabt Dairesi (961 metrekare) ve İnas Hapishanesi (108 metrekare) ve bu binaları içeren bir arsa ile toplamda 32.747 metrekarelik bir alana yayılmaktadır (BOA. ML.EEM./172-19, 27 Mayıs 1893) (Resim 1).

Resim 1. Hükümet Meydanı 1893 yılı planı (BOA. ML.EEM./172-19).

1924 tarihli Ankara haritası, ayrıntılı bir incelemeye tabi tutularak Kılıcı ve Günel (2015) tarafından ele alınmıştır. Bu harita, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki Ankara'nın fiziksel yapısını yansıtmaya yönelik kritik bir belge niteliği taşımaktadır. Haritada, kentin mahalleri, binaları detaylı bir şekilde yer almaktadır. Ankara'nın 1924'deki şehir planlaması ve mekansal düzenlemeleri hakkında veriler sunan haritada Hükümet Meydanı'nda 1893'den farklı bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir. Bazı yapılar süreklilik arz ederken bazılarının yenilendiği anlaşılmaktadır. Bu yapılara arşiv belgeleri bağlamında değinmek mümkündür.

Yeni bir binanın inşası için makul bir ödenek çerçevesinde Ankara'ya yetenekli bir kalfanın gönderilerek gerekli keşiflerin yapılması konusunda padişahın emir ve iradesi özelinde hareket edilerek Hendesehane'ye konu havale edilmiştir. Hendesehane ise böyle bir inşaatın plan ve keşif işleri için sadece bir kalfanın yeterli olmayacağını ve mutlaka bir mühendisin de görevlendirilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Ancak, neticede sadece İstanbul'dan Bedros (Azaryan) Kalfa'nın Ankara'ya bu işleri halletmek üzere görevlendirildiği anlaşılmaktadır (BOA, BEO. 25/1858). Kendisine yol masrafları ve hizmet bedeli olarak verilecek olan 4000 kuruş ödemenin (BOA, BEO. 25/1858) Dahiliye Nezaretinin 1892 yılı bütçesinden karşılanması için padişahın onayına ihtiyaç duyulduğu Dahiliye Bakanı Recep Bey tarafından 3/4 Ağustos 1892 tarihinde Sadarete iletilmiştir (BOA, BEO. 47/3524).

Belgeler arasında Hükümet Konağı'nın inşaatı için uygun yer seçimi hakkında yazışmalar yer almaktadır. Nisan/Mayıs 1893 tarih aralığında gerçekleşen yazışmalar Hükümet Konağı'nın inşa edileceği mevki konusunda farklı düşüncelerin oluştuğunu göstermektedir. Buna göre Ankara Valisi Abidin Bey'in Dahiliye Nazırı'na ve oradan da Sadarete iletilen yazışmalarda Ankara sakinlerinden dört yüzü aşkın kişi tarafından imzalanmış dilekçe ile Hükümet Konağı'nın Ahi Elvan Camii civarında bulunan Karaküllük denen mahale yapılmasını talep ettikleri ifade edilmekte, konağın inşasının çevredeki emlak değerlerini de artıracığı ve halkın menfaatine hizmet edeceği aktarılmaktadır. Ancak, mevcut konağın 2500 lira harcanarak onarılıp kullanılabilmesi veya istasyona olan yakınlığından dolayı iyi bir meblağa satılıp elde edilecek bedel ile yeni bir konağın caminin civarındaki geniş arsaya yapılabileceği de önerilmiştir. İlaveten aynı belgede Mart 1893'te Hükümet Konağı'nın inşa yeri için İstasyona doğru bakan ve yeni açılan şose yol ile kolayca ulaşılabilecek Memleket Bahçesi'nin de düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır (BOA, BEO. 191/14284). Her iki seçeneğin de kamulaştırma, yeni yollar açılması, derin temel kazıları gibi maliyeti artıran yanları olduğundan mevcut konağın tamir edilip çevresine duvarlar inşa edilmesine izin verilmesinin yerinde olacağı ifade edilmiştir. Vali Abidin Bey'in Dahiliye Nezaretine ilettiği 6 Mart 1893 tarihli yazıda mevcut Hükümet Konağı'nın harap ve kasvetli bir halde görülmemesi ve tren yolunun açılışında gelecek olan yabancı misafirlere güzel ve sağlam bir bina gösterilmesi amacıyla yeniden inşa edilmesi daha önce istenmiş ve bu konuda dilekçe verilmiş olsa da artık tren yolunun inşasının bitmek üzere olmasından ve açılışından vazgeçilmiş olduğundan, önceki

isteğin geçersiz olarak kabul edilebileceği ve konağının iki bin beş yüz lira masrafla tamir edilip tamamlanmasına izin verilmesi konusunda izin istemektedir (BOA, BEO. 191/14284)¹.

Yeni bir Hükümet Dairesi yapılmadan eski Hükümet Konağı'nın ve müştemilatının kıymet takdiri yapılmış ve buna göre ekspertiz sonrasında 150.000 kuruş değer biçilmiş olduğu Ankara Defterdarı Mustafa Tefvik bin Mehmed tarafından Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. ML.EEM./172-19, 27 Mayıs 1893). Hükümet Konağı 404.000 kuruş harcanarak yeniden inşa edilmiştir (Avcı, 2017: 127).

Ankara Valisi Tefvik bin Abdülatif, Ağustos 1897'de Dahiliye Nezareti'ne yazdığı yazıda Hükümet Dairesi'nin, padişahın tahta çıkışının cülus gününde (21. yıl dönümü) tüm hükümet memurları, askeri komutanlar, ulema ve eşrafın bulunduğu bir törenle açılışının gerçekleştiğini aktarmaktadır. Ayrıca, açılış sırasında çekilen fotoğraflardan iki tanesi de nezarete posta yoluyla iletilmiştir (BOA, DH. TMİK.S./ 14-38) (Resim 3).

Resim 3. Hükümet Konağı 1926 (ASBÜ Arşivi).

Harem Dairesi

Hükümet Konağı'nın bitişiğinde Harem dairesi olarak inşa edilmiş olan mesken alanı, 1909 yılının sonlarında Vilayet İdare Meclisi'ne devredilip ayda 500 kuruşa da kiraya verilmiştir. Ancak yapı, Nisan 1911'de İngiliz bir şirkete sigortalanmak istenmiştir ve bu konuda Maliye

¹ Ayrıca bkz. Avcı, 2017, s.125.

Nezâreti'ne görüş sorulmuştur (BOA, ML. EEM. 838/45). Yapının 1924 haritasında yer almaması, meydanın zaman içindeki düzenlenmesi serüveninde kaldırıldığını göstermektedir.

Telgrafhâne

Ankara Valisi Ahmed Tevfik 8 Ağustos 1865 tarihli dilekçede Hükümet Konağı'nda bulunan ve kazara yanmış olan Telgrafhânenin yeniden inşa edilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Vali, bu telgrafhânenin, hamamın külhan yapısına yakın olmasından dolayı hem teçhizata zarar verdiği hem de memurlar için sağlıksız bir ortam yarattığından Hükümet Konağı'nın batı tarafında daha uygun bir alana inşasının uygun görüldüğünü aktarmaktadır. Yapılan keşif sonucu yeni Telgrafhâne inşaatının elli beş bin kuruşa mal olacağı tespit edilmiş, yapılan ihale sonucunda kırk sekiz bin kuruşa müteahhit Katırcıoğlu Andon'a verilmiş olduğunu, inşaata başlama iradesi verilmesi durumunda gerekli işlemler yapılmak üzere düzenlenen keşif defteri ve bir nüsha posta ile sadarete sunulduğu ve görüşlerin beklendiği kaydedilmiştir (BOA, I. MVL. 543/24375). 28 Ağustos 1865'de bu konuyu içeren mazbata Ankara Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir. Arşiv belgesinin devamında inşa edilecek yapının 522,5 arşın olduğu ve toplam maliyetin hesaplanması sonucu her bir arşına 95 kuruş düşmesinin uygun görünmesinden dolayı Andon'un inşaat için önermiş olduğu meblağın makul kabul edildiği görülmektedir. Telgrafhânenin hızlıca inşası ve tamamlanması genel haberleşmenin gecikmesini önleyeceğinden 1 Kasım 1866'da Hazine tarafından gerekli ödemenin yapılması için Ankara Valiliği'ne bir emirname gönderilmiş olduğu ifade edilmektedir.²

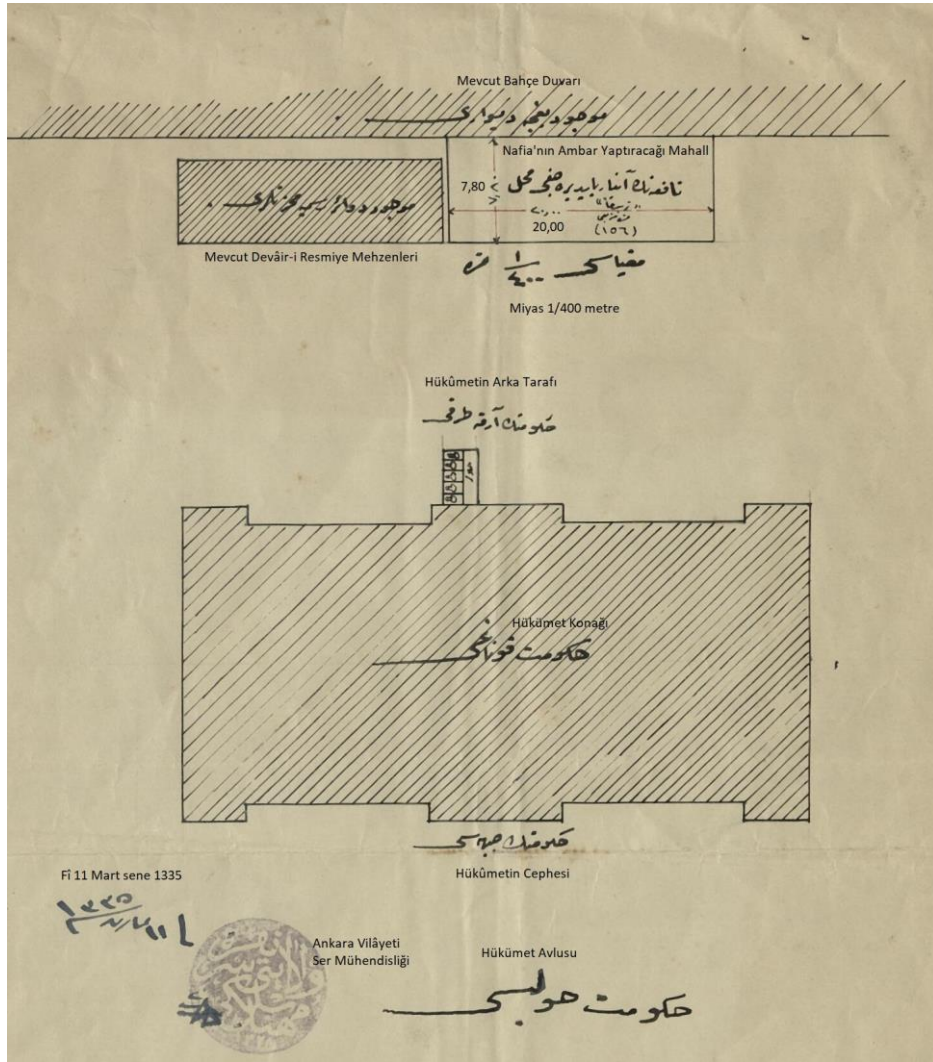
Evrak Mahzeni

BOA, MVL. 608-10 numaralı Şubat 1861 tarihli arşiv belgesi Hükümet Konağı avlusunda önemli evrakların ve kazalardan gelen paraların korunması için iki odalı bir mahzen binası ve ahsap bir nöbetçi kulübesinin yapılmasının gerektiğini ve bu binanın inşaatının yirmi bin beş yüz kuruş tutacağını aktarmaktadır. Mahzenin gerekliliği üzerinde durulmuşsa da Hazine'nin bu masrafı karşılayacak zamanı ve imkânı olmadığından, ileride gerekliliğine bakılmak üzere, inşasının ertelenmesinin ve bahsi geçen önemli evraklar ve paraların, daha önce olduğu gibi korunmasına karar verilmiştir. Mâliye Nezâreti'ne ulaştırılan 26 Mart 1867 tarihli yazı ise bu evrak mahzeninin, Hükümet dairesi civarında bulunan harap haldeki koğuşun mevcut haliyle satılıp buradan elde edilen gelirle taştan bir mahzen binasının inşasına dönük olarak Ankara

² Ayrıca bkz. BOA, MVL. 712-35; Yazıcı Metin, 2024, s.1692-1693.

Meclisi tarafından Meclis-i Vâlâ'ya iletilen mazbata uyarınca belirtilen talimatlara göre gereğinin yapılması emredilmiştir (BOA, MVL. 733/34). Anlaşılan o dur ki yapının haritada yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda 1867 ile 1893 arasında bir tarihte inşaatı gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ancak arşivde bu sürece dönük bir belge bulunmamaktadır.

Bir başka evrak mahzeninin Hükümet Dairesi'nin arka tarafında inşa edildiği görülmektedir. 1898'deki bir dizi resmî yazışma, Ankara'daki kamu kurumlarının önemli defter ve evraklarının saklanacağı bir mahzen bulunmamasından dolayı mevcut evrakların memurların odalarında bulundurulduğunu söylemekte ve olası bir yangının bu önemli kayıtları tamamen yok edebileceği endişesini taşımaktadır. Bu nedenle bir evrak mahzeninin inşaatının önemli olduğu ifade edilmektedir. Yapılan arazi keşfi sonrasında binanın 56.138 kuruşa mal olacağı bilgisi Ankara Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne iletilmiştir (BOA, ŞD. 376/45). Yapılan keşfin ve hazırlanan inşaat raporunun kurallara uygun olduğu sadece kullanılacak malzemelerden listede bulunan taş bedelinin piyasa değerinin 46 kuruştan 36'ya düşürülerek toplam masrafın 888 kuruş azaltılarak 55.250 kuruş olarak düzenlendiği bildirilmiştir. Bu bütçenin 1898 malî yılı bütçesinden harcanması için Sadaret makamından izin istenmiştir (BOA, ŞD. 376/45). Binanın inşa edilmiş olduğunu 1919 tarihli hangar inşa için hazırlanan plandan öğrenmek mümkündür (Resim 4).

Resim 4. Evrak mahzeni ve hangarı gösteren plan (BOA. ML.EEM. 1306/8).

Yukarıda bahsi geçen hangar inşaatı için evrak mahzeninin bitişiğinde bulunan boş arsanın kullanılmasına dönük olarak 1919 yılında yazışmalar yapılmıştır. İstanbul'dan büyük masraflar neticesinde getirilmiş olan buharlı silindirin seferberlik sırasında mahalle taburu marifetiyle yapılan çalışmalarda zorla çalıştırıldığı ve geçen senelerde kentte meydana gelen yangından dolayı uygun bir yer bulunamayarak zorunlu olarak Jandarma Dairesi önünde muhafaza edilmekte olduğu, ancak sürekli hava koşullarına maruz kaldığından buhar sistemine ait parçalarının çürümeye yüz tuttuğu ve aksamalarının parça parça farklı yerlerde saklandığı ve bu nedenle kaybolmaya yüz tutup tahrip olduğu aktarılmaktadır. Söz konusu silindirin bir bütün halinde saklanabilmesi için evrak mahzeni yanındaki arsada bir hangar inşa edilmesi talebi Ankara Valiliği'nden Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Nafia Dairesi tarafından inşa edilecek olan bu hangara dönük olarak olumlu yönde karar verilmiştir (BOA, ML. EEM. 1306/8). 1924 haritasında bu hangarın yeri tam olarak anlaşılamamaktadır. Hükümet Dairesi'nin arka

tarafındaki bahçe duvarına bitişik bir yapının sınırları görülmektedir. Ancak harita buranın mahiyeti için yazılı bir ibare içermemektedir.

Hükümet Meydanı'nın ev sahipliği yaptığı bir diğer evrak mahzeni 1926'da karşımıza çıkmaktadır. 21.03.1926 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi meydanda inşa edilen Cumhuriyet'e yaraşır bir yapının yükseldiğini haber vermektedir (Resim 5). Müteahhit Hasan Remzi Bey'e ihale edilmiş olan yapının 80 kadar odasının bulunduğu ve binayı yangından korumaya dair özel tertibatın yapıldığı gazete haberinde aktarılmaktadır. Mahzen-i Evrak binasının demirden yapılan çatı aksamına dair bazı malzemenin Avrupa'dan sipariş edilmesinden dolayı binanın bitmesi gereken zamandan daha sonraya sarkacağından inşaat mukavele süresinin Haziran 1926 sonuna kadar uzatılmasına Gazi Mustafa Kemal imzalı bir kararname ile izin verilmiştir (Kararlar Daire Başkanlığı 19-38-20).

Resim 5. Mahzen-i Evrak Ankaramızın büyük ve güzel binalarından birisidir. İki aya kadar inşaatı bitecektir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 21.3.1926.

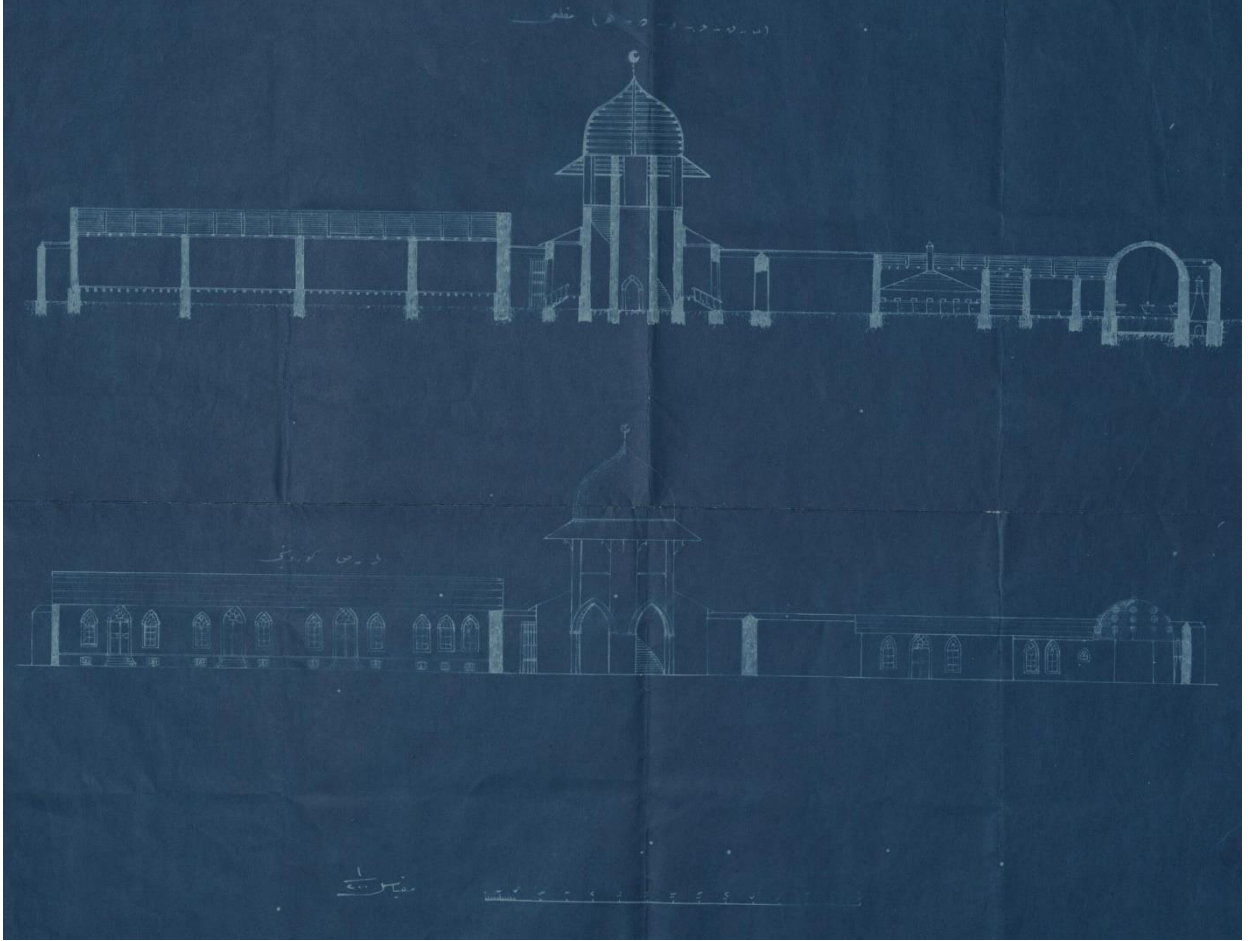
Hapishane ve Tevkifhane

Meydanın adli yönetimin merkezi olduğunu, barındırdığı hapishane bölgesi özelinde söylemek mümkündür. 1893 tarihli haritada Hükümet Meydanı'nın güney doğusunda yer alan adli bölgede umumi hapishane, inas hapishanesi yer almaktadır. Ayrıca burası kaçınılmaz olarak infaz alanı olarak da hizmet vermiştir. Bu konuya dönük bir belge burada idamların gerçekleştiğini aktarmaktadır. 28 Temmuz 1896 tarihinde Ankara Valisi Tevfik Bey'in Dahiliye Nezareti'ne olan yazısında padişahın yüksek iradesine uygun olarak Kaspar, Serop (?) ve Ohannes Bey'in eşkiyalık yaptıkları gerekçesiyle idama mahkum edildikleri, Hükümet Meydanı'nda asıldıkları ve naaşlarının Ermeni Kilisesi'ne teslim edildiği görülmektedir (BOA, DH.ŞFR. / 195 – 56).

Meydanın bu bölümündeki adli binaların yenilenmesine dönük olarak uzun soluklu yazışmalar yapılmıştır, bunun nedeni gerekli finansmanın talep edilen süreçte sağlanamamış olmasıdır. Hapishanenin yeniden inşası için gerekli olan bütçenin 1896 ve 1897 yılları bütçesinde ekonomik tasarruf tedbirleri bağlamında yer alamayacağı ancak gerekli izinler doğrultusunda mümkün olabileceğine dair Dahiliye Vekâleti'nden Sadaret makamına 25 Mart 1897 tarihinde yazılmıştır. 25 Mayıs 1897'de ise inşaat fikrinin şimdilik ertelenerek bir sonraki yıl bütçesi özelinde planlanması gerektiğine dair Şurâ-yı Devlet Riyâset-i Celîlesine hitaben durum iletilmiştir (BOA, ŞD. 2676/20). Ancak genel tutum, halihazırdaki hapishanenin genişletilmesi ve koşullarının iyileştirilmesi yönündedir.

Ankara Valiliği'nden gelerek Şurâ-yı Devlet'e havale edilen 4 Temmuz 1907 tarihli bir resmi yazışmada Ankara Hapishanesi'nin dar, basık ve sağlığa uygun olmayan, zaman içinde yapılmış olan tadilatların bile yapının köhneliğine çare olmadığı dile getirilmiştir. Hapishanedeki mahkum sayısının 800'den fazla olması ve idari olarak sorunların baş göstermesi ve hatta aşırı kalabalık nedeniyle tifo ve diğer bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması sonucu bölgenin sağlık koşullarını olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu sebeplerle, daha geniş ve sağlığa uygun yeni bir genel hapishane yapılması gerektiği ve bunun da 7000 lira harcamayla yapılabileceği tespit edilmiştir. Ancak önceden yapılan talepler üzerine 1901 yılı harcama bütçesinden gönderilen 254.000 kuruşun ihtiyaçlara yetmediği bundan dolayı 1902 yılı bütçesinden de aktarım yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Öte yandan Amerikalılar'ın Kayseri Talas'ta izinsiz olarak inşa ettikleri okulun kapatılarak 120.000 kuruşa devlet adına satılmasından elde edilen gelirin hapishane inşaat masraflarına eklenmesi gerektiği ve geri

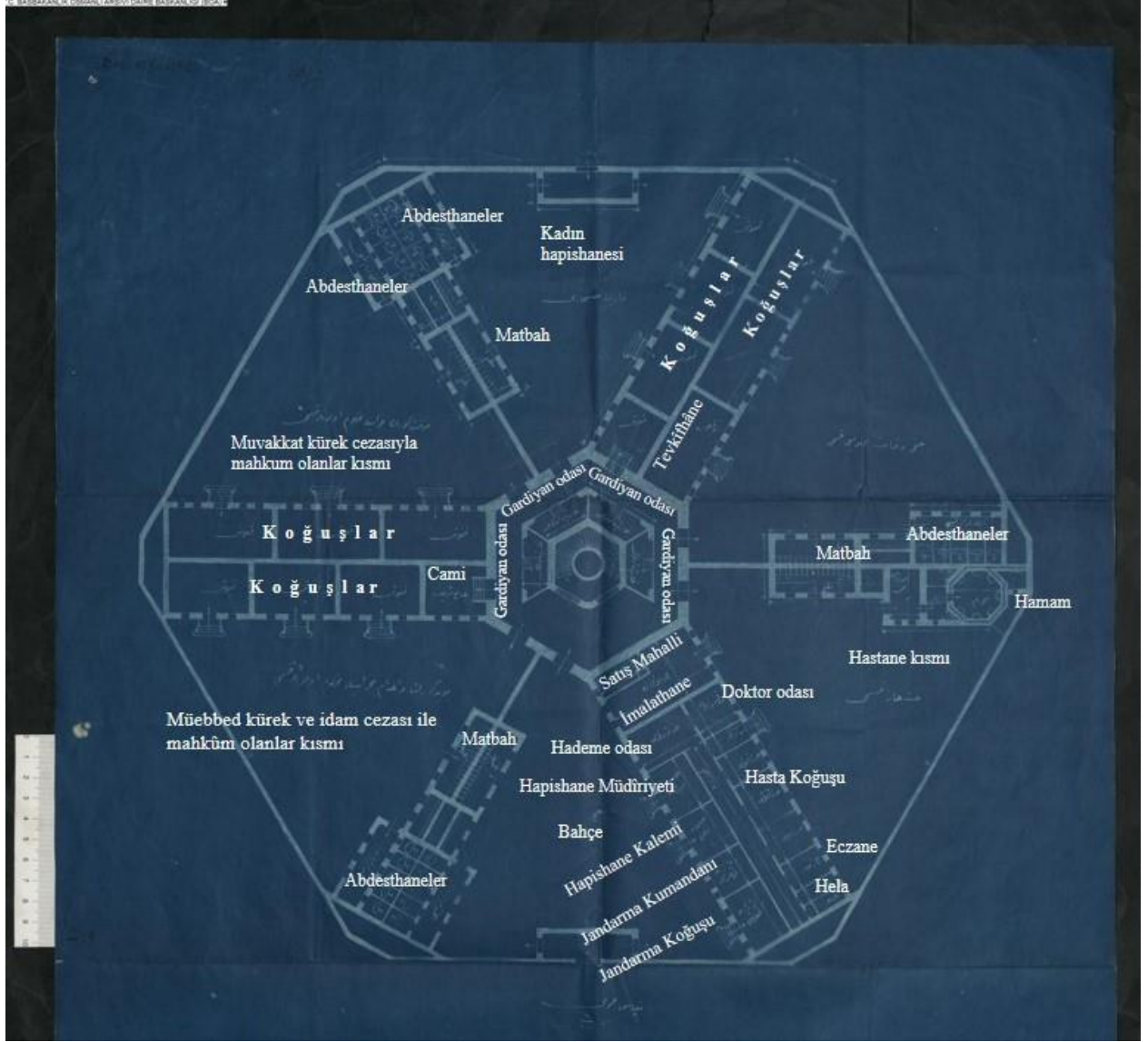
kalan meblağın bağışlar yoluyla sağlanması bildirilmiştir. Bu konuda gerekli incelemelerin yapılması ve Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi istenmiştir. Hapishaneye dair keşif defteri ile haritanın eklenmesi gerekliliği belirtilmiştir (BOA, İ.DH. 1462/15). 5 Ocak 1908'de Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa konuyu padişaha iletmiş, 24 Ocak 1908'de olumlu olarak cevap alınmıştır. Temmuz 1909'da hapishanenin mimari teknik raporunun hazırlanması konusunda önceden kurulmuş olan komisyonda yer alan eski Polis müfettişlerinden İsmail Bey'in evrak mahzenine kaldırılmış dosyalarının içinden bulunan rapor, Dahiliye Nezareti'ne sunulmuştur (BOA, ZB. 335/71). Ankara Valiliği hapishanenin fiziki koşullarına dönük olarak birçok kez resmi yazışmalarla Dahiliye Nezareti'ne konuyu taşımıştır. 11 Şubat 1914'te binanın hizmetini yerine getiremediğine dair uzman raporlarının tutulmasını sağlayan valilik aynı zamanda yeni binanın çizimlerini de içeren bir yazıyı nezarete iletmiştir (Resim 6) (BOA, DH. MB. HPS. 39/2).³

Resim 6. Hapishane çizimi, Hamam içeren kanat kısmından planın görünümü (BOA, DH.MB.HPS. 39/2).

³ Ayrıca bkz. Avcı, 2017, s.131.

Arşiv belgesi ekinde bulunan çizimler, çağdaş bir hapishanenin inşa edilmek üzere planlandığını göstermektedir. Radyal planlı altıgen binanın merkezi konumunda bir kule bulunmaktadır, avlulara, koğuşlara ve camiye geçişi sağlayan kollar, bu alanda buluşmaktadır. Bu kule, mahkumları denetlemek için stratejik bir konumdadır ve Bentham'ın hapishane tasarım inşa modeli olan panoptikon konsepti ile benzerlik göstermektedir (Resim 7). Öte yandan hapishane planının Hükümet Meydanı etki alanı özelindeki diğer ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak planlandığı anlaşılmaktadır (Sezer ve Katipoğlu Özmen, 2021: 83-85).

Resim 7. Hapishanenin bölümlerini gösteren plan (BOA, DH.MB.HPS. 39/2).

Dahiliye Nezareti ile 1915 tarihinde yapılan yazışmada inşası planlanan hapishane için elli taşçı ve duvarcı ustası ile doksan işçiye ve tevkifhane için de otuz usta ve altmış işçiye ihtiyaç olduğunun başmühendisliğe bildirildiği ancak geçen yıl gönderilmiş olan plana göre inşaatın

başlamasına rağmen kış şartlarından ve işçi eksikliğinden dolayı ilerleme kaydedilemediği ifade edilmektedir. Öte yandan Hükümet Konağı'na bağlantılı Adliye Dairesi çevresinde bir tevkifhane inşa edilecek alan bulunmadığından Hükümet Avlusu içinde yer alan hapisane ve tevkifhane olarak kullanılmakta olan binaların tevkifhane inşası için uygun görünse de halihazırdaki tutukluların nakledilebileceği başka bir yer olmadığından inşaatın ertelenmesinin zorunlu olduğu aktarılmaktadır (BOA, DH. MB. HPS.M / 25-68). Anlaşıldığı üzere çizimleri sunulan bina savaşın da getirdiği koşullar neticesinde hiç inşa edilememiştir. Eylül 1918'de Ankara Hapishanesi'nde 77 kişi ve tevkifhanede de 156 kişi bulunduğunu (BOA, DH.MB.HPS.M. 35-43) ifade eden belgeye dayanarak eski binanın halen kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. 1924 haritasında umumi hapishanenin yer aldığı görülmektedir.

Seferberlik Zamanında Taşhan'ın Durumu

Ankara Valisi Abidin Paşa'nın mektupçusu İsmail Bey tarafından yaptırılmış olan Taşhan, İsmail Efendi Oteli olarak da bilinmektedir. İç avlulu, iki katlı ve 100 odalı olan han (Tonga, 2016: 57), 1935'de arazinin Sümerbank'a satılması neticesinde yıkılmıştır. 1893 haritasında yer bulamayan Taşhan 1924 haritasına işlenmiştir. 31 Temmuz 1917'de Ergani Sancağı Eski Mutasarrıfı ve Hükümet Meydanı'nın güney batı ucunu sınırlayan, Ankara'nın milli mücadele ve erken Cumhuriyet döneminin önemli tanığı olan Taşhan'ın sahibi Cemal Bey bir mektup ile Şûrâ-yı Devlet'e ulaşmak istemektedir. Cemal Bey, kendisine babasından miras olarak kalan Taşhan'ın seferberlik başlangıcında asker tarafından kullanılmaya başlandığını, 4 Ağustos 1914'ten müracaatını gerçekleştirdiği 5 Temmuz 1916 tarihine kadar olan süre için 48.000 kuruş ödeneceğine dair mazbata verildiğini yazmaktadır. Ancak bu gelire ek olarak emekli maaşı da alıyor olmasından kaynaklı Harbiye Nezareti'nin dönemin koşulları gereğince mal sahibi maaş alıyorsa kullanım bedelinin ödenmemesi yönündeki düzenlemesine uygun olarak Maliye Nezareti tarafından söz konusu meblağın hemen ödemesinin gerekmediği kanısına varılmıştır (BOA, ŞD. 3147/40). Bu düzenleme "Seferberlik sırasında Vaz-ı Yed Edilecek Emakin ve Mebani Hakkında Kanun" başlığıyla yayınlanan 362 sayılı kanundur. Bu kanun Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı için seferberlik ilan etmesinden hemen sonraki gün yani 3 Ağustos 1914 tarihinde yürürlüğe girmiştir. On beş maddeden oluşan bu kanunun ilk maddesinde devletin kısmen veya tamamen, askerin veya askeriyeye ait hayvanların iskânı ve barınması için cemaat, şirket, cemiyet ile vakıflara ait olan hane, ahır, otel, han, mağaza, ambar, depo ve fabrikalara el koyabileceğini ifade etmektedir (Azap, 2023, s.23). Bu kanun özelinde Taşhan'a el konmuştur. Cemal Bey, sağlığının iyi olmaması ve fiyatların her geçen gün

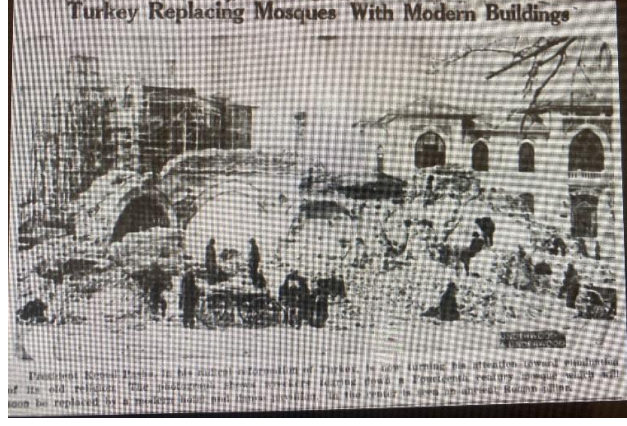

artmasından dolayı emekli maaşıyla geçinemeyip yaşamını idame ettiremediğini dile getirmektedir. Tedavi için Viyana'ya gitmesi gerektiği ve belirtilen meblağın ödenmemesi durumunda tedavisinin gecikeceğini dile getirerek yardım istemektedir (BOA, ŞD. 3147/40). Şûrâ-yı Devlet'te Cemal Bey'in emekli maaşı olduğu için geçim kaynağının sadece hanın kira bedeline bağlı olmadığı belirtilmişse de, emekli maaşı ailesinin geçimini sağlamakta olduğu ve sağlığı nedeniyle tedavi için Viyana'ya gitmesi gerektiği göz önüne alınıp, ailesinin geçimi için gerekli miktarın yasal düzenlemeler çerçevesinde belirlenip hanın kira bedelinden karşılanması kanuna ve adalete uygun görülmüştür.

Hasan Paşa Hamamı'ndan Geriye Kalanlar

II. Bayezid dönemi emirlerinden Hasan Paşa tarafından yaptırıldığı düşünülen hamam, Hasan Paşa'nın 1511-12 tarihli vakfiyesinden yol çıkılarak tarihlendirilmiştir. Bu kayıtlara göre Ankara'da yer alan iki hamamdan biri olan hamamın Belkıs Mahallesi'nde olduğu ifade edilmektedir (Ergenç, 1980: 108). Burası günümüzde Hükümet Meydanı'nın olduğu yere tekabül etmektedir. Hamama dair görsel bilgi, anonim bir eser olan Ankara Manzarası tablosunda göze çarpmaktadır. 18. yüzyıl Ankara ekonomik ve kültür hayatının izlenebildiği tabloda hamamın kubbeleri görülebilmektedir. Mekansal olarak tablonun aktarımı özelinde bakıldığında hamamın bulunduğu alanda Belkıs sütununun da bulunması burasının günümüz Hükümet Meydanı olduğunu göstermektedir (Resim 8).

Resim 8. Ankara Manzarası tablosundan Hükümet Meydanı ve civarı (Rijksmuseum).**Resim 9.** Hasan Paşa Hamamı ve Amerika'dan bir gazetesi yer alan haber fotoğrafı (Kaynak: FO series, The National Archives).

Resim 9'da sunulan ve olasılıkla 1928-29 arasında bir zamanda çekilmiş olan fotoğrafta Hasan Paşa Hamamı'nın İşbankası'nın inşaatının bitiminden evvel virane halde meydanda yer aldığı görülmektedir. Hamamın yakınında Merkez Komutanlığı bulunmaktaydı. 10 Ağustos 1924 tarihinde Hasan Paşa Hamamı'nın maddi ve manevi değeri yüksek olan silah ve askeri malzeme (cephane ve patlayıcı içermeyen) depolamak üzere uzun süredir kullanıldığı, Akköprü civarında bir depolama binası inşa edilmekte olduğunu ancak henüz bitmediğinden şimdilik silahların olduğu yerde muhafaza edilmesi gerekliliği ve birkaç ay içinde hamamın tamamen boşatılacağı bildirilmiştir (Kararnameler 30.10.0.0 /48-312-4). Öte yandan meydan çevresinde kamu binalarının bulunması ve Evrak Mahzeni inşaatının da başlamış olmasından dolayı cephaneliğin burada yer alması güvenli görülmemiştir. Hamam'ın resim 9'da sunulan fotoğrafı uluslararası basında bir propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Amerikan *The Kinmundy Express* gazetesinde yer alan bir haberde kullanılan fotoğrafın açıklamasında "Camiler modern binalarla değiştiriliyor" başlığı altında Kemal Paşa'nın devrimleri sırasında eski dini binaları tasfiye ettiğini, bu bağlamda fotoğrafta görüldüğü gibi 14. yüzyıl camisinin modern bir otel ve dans salonu inşa edilmesi için yıkıldığını yazmaktadır (The Kinmundy Express, Kinmundy, Illinois, 11 Nisan 1929).⁴ Kullanılan fotoğraf aynıdır. Dış basının birçok yayın organı aynı haberi servis etmiştir.

⁴ Fotoğrafın bu yöndeki hikayesini öğrenmemi sağlayan Necati Güner'e fotoğraf sağladığı için teşekkürü bir borç bilirim.

Cumhuriyet'in İlk Bakanlık Binası: Başvekâlet ve Maliye Vekâleti

Başvekâlet ve Maliye Vekâleti binası Hükümet Meydanı'nın batısında yer almaktadır. 1893 planında burada cami, küçük bir evrak mahzeni ve tüfenkhane binası görünmektedir. 1924 haritasında ise bina, ilk yapım evresindeki planıyla belirtilmiştir. 1924 yılında haritada bitmiş bir plan ile gösterilmesi yapının biraz evvelinde tamamlandığına işaret etmektedir. Cumhuriyet'in ilk bakanlık binası olan yapı, Mühendis İrfan Bey ve Mimar Halim Mehmed tarafından inşa edilmiştir (Resim 10). 1928 yılında ise bu binanın sol tarafına yine Mühendis İrfan Bey koordinatörlüğünde Mimar Yahya Ahmed tarafından iki blok daha eklenerek nihai cephe görünümüne kavuşması sağlanmıştır. Tarih ve mimar-mühendis isimleri binanın giriş kapılarının üst köşelerinde yazılı olduğundan net şekilde bilinmektedir.

Resim 10. Başvekalet ve Maliye Vekâleti 1926 (ASBÜ Arşivi).

Başvekalet ve Maliye Vekâleti binasının her iki inşa sürecinin de mühendisi olan İrfan Bey, Şehremaneti Heyet-i Fenniyesi Turuk ve Maabir (Yollar ve Geçitler) Şubesi Reisi olarak görev yapmıştır. Mart 1914'de İrfan Bey, Hey'et-i Fenniye riyasetine tayin edilmiştir (BOA, ML.EEM.1068.16). Dahiliye Nezareti ile Nafia Nezareti'nin bir yazışmasında Heyet-i Feniye başmühendisi İrfan Bey'in, uzman mühendis olarak görevlendirilmiş Mösyö Silone ile 9 Ağustos 1912 yılında meydana gelen ve Şarköy ile Mürefte kasabalarını derinden etkileyen

depremin⁵ yarattığı tahribatın boyutlarının anlaşılması, enkazın kaldırılmasına dönük önerilerin oluşturulması ve keşiflerin yapılabilmesi için 22 Ağustos 1912'de görevlendirildiği görülmektedir (BOA, DH.MTV. 16.54).

Maliye Vekâleti Binası'na dair hazin bir hikaye de kaydolmuştur. 1925'de şiddetli bir fırtına neticesinde hasar gören binanın tamiratında görev alan ve çatıda çalıştığı sırada dengesini kaybeden Gerede'nin Demirciler Mahallesi'nden Serveroğulları'ndan Hüseyin oğlu Hüseyin adlı işçi hayatını kaybetmiştir. Geride kalan eşi, bir çocuğu ve babasına destek olmak üzere kararname alınarak 150 lira yardım ödenmiştir (24 Haziran 1925, Kararnameler Daire Başkanlığı, 30-18-1-1 / 14 - 41 – 19).

Belkıs Sütunu

Hükümet Meydanı, Roma ve Augustus Tapınağı çevresinde gelişen Roma kentinin belli başlı yapılarının görüldüğü bir alandı. Orjinalinde meydanın batısında, İşbankası ve Başvekalet ve Maliye Vekâleti Binası arasında bulunan Belkıs sütünü, adını buradaki mahalle isminden almıştır.⁶ Sütun, Ankara Manzarası tablosunda hemen Hasan Paşa Hamamı'nın ön tarafında yer almaktadır (Resim 8). 1893 ve 1924 planlarında ise gösterilmemiştir. İki tarafını kuşatan binaların inşa süreçleri sonrasında eğilen sütun Ekim 1934'de bir ihale ile yerinden sökülerek bugünkü konumuna taşınmıştır.

Sonuç

Hükümet Meydanı'nın mekansal dönüşümü, Ankara'nın tarihi ve kültürel belleğinde izler bırakmıştır. Ulus çekirdek bölgesinin merkezi konumundaki meydan, Ankara'nın kamusal yaşamına yön vermiştir. Meydanın tarihsel süreçteki mekansal gelişimi, kentsel alanın sosyo-politik dinamiklerini barındırmıştır. Kentin Roma döneminden beri toplumun buluşma alanı ve politik bir peyzaj alanı olan meydan, arşiv belgelerinin de gösterdiği üzere çok katmanlıdır. Belkıs Sütunu'nun temsil ettiği Roma tabakasına dönük olarak o dönemde meydan, kenti ziyaret eden bir imparatoru onurlandırmak ve anmak üzere dikilen sütun özelinde değerlendirildiğinde siyasal ve ideolojik mesajların iletildiği bir alan olarak düşünülmelidir.

⁵ Detaylı bilgi için bkz: Sezer. C. (2019). “Şarköy- Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler için Yapılan Yardım Faaliyetleri”. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 74-91.

⁶ Halk arasında Belkıs sütünü olarak benimsenmiş anıt sütunun, kimin onuruna dikildiği konusunda net bir bilgi olmamasına rağmen çoğunlukla Parth seferi sırasında Ankara'dan geçen İmparator Iulianus (MS 361-363) ile ilişkilendirilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Kadioğlu, 2011.

Ankara'nın en eski kent dokusunun tezahür alanı olan hükümet meydanı süreklilik arz ederek Osmanlı döneminde de yönetsel gücün toplumla buluştuğu alan olmuştur. Arşiv belgeleri, Hükümet konağı ile temsil edilen meydanın gelişim ve dönüşümünü gözler önüne sermektedir. Zamanın getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenen kamu binaları ve bu binaların inşa edilme süreçlerindeki özellikle ekonomik zorlukların takip edildiği belgelere eşlik eden görsel bilgi (plan ve fotoğraflar) günümüzde üzerinde yürünen zeminin altındaki yapı kalıntılarından haberdar eder niteliktedir (Resim 11). Arşiv kayıtları, inşaa edilen ve tasarlanan yapıların hikayesini şimdiye taşımakta ve meydanın fiziksel yapısının yanı sıra sosyal ve kültürel dinamiklerini de gözler önüne sererek, geçmiş ile bugün arasında bir köprü kurmaktadır. Böylece, tarihsel süreci içinde meydanın mimari planlama anlayışının bugünkü dokusuna nasıl etki ettiği açığa çıkmaktadır.

Resim 11. 1900'de Hükümet Meydanına bakış (Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü, D-DAI-IST-422).

Ankara, başkent olmasıyla birlikte Erken Cumhuriyet'in imar faaliyetleri ile yeniden şekillenmiştir. Cumhuriyet, mimari ve ikonografik bağlam ile Hükümet Meydanı'nda vücut bulmuştur. Başvekalet ve Maliye Vekaleti'nin burada yer alması, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde üretilen mimari üslup özelinde geçmişin köklü değerlerinin kullanılarak inşa edilmiş olması meydandaki politik dönüşümüne işaret etmektedir. Hükümet Meydanı yeni binaları ile Cumhuriyetin dili ve yeni bir yaşamın mekânı olmuştur. Bu bağlamda, meydan ve etrafındaki yapılar, modern Türkiye'nin inşa sürecinde ideolojik bir araç olarak kullanılmış, Cumhuriyet'in ilkelerini ve değerlerini yansıtacak şekilde planlanmıştır. Bu dönüşüm, sadece fiziksel bir yeniden yapılanmayı değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir yenilenmeyi de temsil etmektedir. Hükümet Meydanı'nın tasarımı, Cumhuriyet'in modernleşme idealleri ile

uyumlu bir şekilde gelişmiş, böylece içinde bulunduğu Ulus çekirdek bölgesi Ankara'nın ve Türkiye'nin yeni kimliğinin sembolü haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri)

BOA. ML.EEM./172-19.

BOA, İ. ŞD. 55/3115.

BOA, BEO. 25/1858.

BOA, BEO. 47/3524.

BOA, BEO. 191/14284.

BOA. ML.EEM./172-19.

BOA, DH. TMİK.S./ 14-38.

BOA, ML. EEM. 838/45.

BOA, I. MVL. 543/24375.

BOA, MVL. 608-10.

BOA, MVL. 733/34.

BOA, ŞD. 376/45.

BOA. ML.EEM. 1306/8.

BOA, DH.ŞFR./195 – 56.

BOA, ŞD. 2676/20.

BOA, İ.DH. 1462/15.

BOA, ZB. 335/71.

BOA, DH. MB. HPS. 39/2.

BOA, DH. MB. HPS.M. / 25-68.

BOA, DH.MB.HPS.M. / 35-43.

BOA, ŞD. 3147/40.

BOA, ML.EEM.1068.16.

BOA, DH.MTV. 16.54.

Kararnameler Daire Başkanlığı, 30.10.0.0 /48-312-4.

Kararnameler Daire Başkanlığı, 30-18-1-1.

Kararnameler Daire Başkanlığı 19-38-20

Avcı, Y. (2017). *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Azap, E. Y. (2023). I. Dünya Savaşı Yıllarında ve Sonrasında El Konulan Mektepler Üzerine Bir Değerlendirme. *Belgi Dergisi* 25, 19-37.
- Ergenç, Ö. (1980). XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları* 1, 87-108.
- Günel, G. & Kılıcı, A. (2015). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi* 3(1), 78-104.
- Kadıoğlu, M., Görkay, K., Mitchell, S. (2011). *Roma Döneminde Ankyra*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Sezer, S. & Katipoğlu Özmen, C. (2021). Designing Ottoman Prisons in the 19th Century: Ankara Central Prison Projects. *Online Journal of Art and Design* 9 (2), 76-88.
- Tonga, N. (2016). Cumhuriyet Döneminde Bir Edebî Muhit Olarak Ankara (1923-1980). Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı Metin, N. (2024). İletişimin Mimarisi: Osmanlı Telgraphâne Binaları. C. Ülkü, H. Elemana (yayına hazırlayanlar), 26. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını No: 638. 1679-1711.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale tarih alanına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

**Destek
Teşekkür**

ve Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
